

Ilja LEMEŠKIN
 Karolio universitetas, Praha

PETRUS WICKERAU VS. PETRUS TURNAU. KRETOS PĖDSAKO AUTORYSTĖS KLAUSIMU¹

Stephano Kesslerio ir Stepheno Mossmano publikacija *Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache*, 15-tame *Archivum Lithuanicum* numeryje paskelbta rubrikoje *Diskusijos, apžvalgos, pastabos* (Kessler, Mossman 2013), į mokslo apyvartą įtraukė nežinomą baltišką tekstą, kurį minėti autoriai ne be pagrindo linkę interpretuoti kaip prūsų kalbos paminklą. Publikacijoje pateikta nemažai svarbios informacijos apie rankraštinės knygos istoriją ir kartu su jos išsamiu archeografiniu aprašu pasiūlyta pirma preliminari teksto interpretacija, kuri daugeliu atžvilgių atrodo ginčytina, o ypač dėl pasirinkto perskaitymo metodo. Toli gražu ne su visomis išvadomis galima sutikti, tad šiame straipsnyje siekiama parodyti alternatyvias interpretacijos galimybes bei pagrįsti kiek kitokį prūsiško teksto iššifravimą. Konkrečiau pagvildensime šiuos klausimus:

1. Petrus Wickerau, kuris figūruoja knygos kolofone, ko gero, nebus prūsų teksto „autorius“, t. y. asmuo, kuris pirmas jį užrašė. Vargu ar prasminga ir būtina jame įžvelgti prūsų. Tikriausiai jis tik padarė nuorašą, o kadangi pats kalbos nemokėjo – privėlė klaidų į nurašomą kūrinėlį. Ir tai gerokai apsunkina darbą su juo.

2. Nepaisant perskaitymo sunkumų, kuriuos lemia netikslus nurašymas, tekstelis atskleidžia požymių, kurie leidžia jį interpretuoti kaip priklausantį folklorinei tradicijai (o ne kaip autorinį skriptoriaus pasisakymą apie knygų perrašymo svarbą, kaip turinį traktuoja Kessleris ir Mossmanas).

3. Tikrasis baltiško teksto autorius galėjo būti dokumentais ir savo kūryba gerai paliudytas prūsas, Prahos husitas Petrus Turnau, apsilankęs Kretoje

---

¹ Su nauju prūsų kalbos paminklu Vilniaus universiteto Baltistikos katedroje 2014 metų sausio pabaigoje autorių išsamiai supažindino dr. Vytautas Rinkevičius. Vėliau savo mintimis apie teksto supratimą bei šifravimą pasidalijo Pizos universiteto prof. Pietro U. Dini, o kritinių onomastinių bei stilistinių pastabų išdėstė prof. Grasilda Blažienė. Dėl lotynų kalbos fragmentų maloniai konsultavo dr. Sigitas Narbutas. Už tai Jiems nuoširdžiai dėkoju.

1422 metais. Tiesioginė nuoroda į jį gali būti išvelgta net pačiame Kretos užrašė.

1. Naujas rašytinis paminklas, kurį pagal jo atsiradimo vietą toliau vadin-sime Kretos užrašu/tekstu/pėdsaku, savo pobūdžiu gerokai primena Bazelio kūrinių. Ir čia, ir ten regime labai glaudų ryšį su rankraštinio šaltinio nurašy-mu, nuorašo atsiradimo procesu.

Praktikoje dažnai susiduriame su pavienių leksemų pastabomis ir kiek di-desnės apimties aiškinamojo pobūdžio įrašais, išbarstytais kur nors lapų pa-kraščiuose. Išlikusios to amžiaus knygos būna išmargintos tokiomis glosomis bei marginalijomis, kurių didžioji dauguma būna priskirtina vėlesniųjų laikų skaitytojams. Tačiau tekstai, įtraukti į Bazelio kodeksą (Universitätsbibliothek Basel, sign. F.V.2) ir Povilo iš Udinės *Logica parva* nuorašą (Chicago/New York/Paris, Antiquariat Les Enluminures, TM 660), yra kokybiškai kitokios paskirties. Abudu, vainikuodami tam tikrą nuorašą, pateikiami tuoj pat po kolofono ir ryškiai išskiriami vizualiai: pirmą palydi nusilenkusio žmogaus piešinys, antrą – cinoberio spalva. Akivaizdu, kad jų atsiradimą nulėmė nuo-rašų kūrėjų iniciatyva, o jų realizacija pasižymi didesniu meistriškumu.

Bazelio dvieilis/ketureilis tikriausiai praplečia kolofono turinį. Trijų ka-ralių išvakarėse užbaigęs savo darbą, skriptorius (gal dėl savo paties veiklos kitą dieną) jam tuomet aktualų metų laiką įprasmina atitinkamu kalėdojančio žmogaus vaizdu ir Kalėdų dainelės žodžiais: „Laba diena, gaspadoriau tėveli; jeigu nori (kalėdininkai) – girdykite, nenori – pinigą duokite“ (Lemeškin 2013b). Apie Kretos tekstelio atsiradimo motyvus galima tik spėlioti, nes ry-šiai su rankraščio metrika ir/arba nurašomo šaltinio turiniu nebuvo aprašyti. Tai kelia klausimą, ar jie yra išvis apčiuopiami? Galėjo būti taip, kad pabaigęs nurašymą Petrus Wickerau pašalino nurašomame originale buvusį kolofoną, kuris buvo kažkuo svarbus motyvuojant toliau einantį prūsų užrašą, ir būtent dėl šios priežasties tekstas lyg pakibo ore (t. y. nėra niekuo konkrečiai susijęs su rankraščio kūrimo kontekstu):

*Explicit loica compilata per eximium arcium sacreque
theologie professorem magistrum Paulum de Venecijs
ordinis fratrum heremitarum sancti Augustini, scriptus
et completus per me, Petrum Wickerau, almanice
nacionis, anno incarnationis prolis Virginis mille=
simo quadringentesimo quadregesimo, die duo de=
cima Nouembris, in insula Crethe, in vrbe Chanee,
dum ociosus ibidem degerem.*

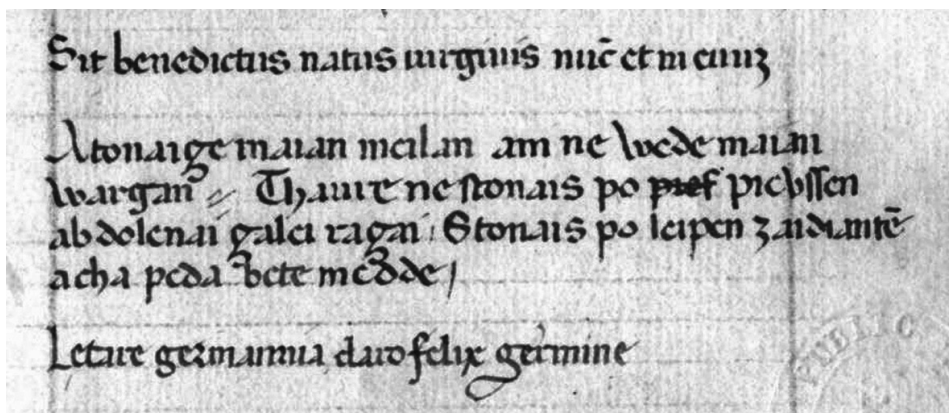
Sit benedictus natus virginis nunc et in euum

*Atonaige maian meilan am ne wede maian
wargan / Thaire ne stonais po pief picoffen
abdolenai galei ragan / Stonais po leipen zaidiantē
acha peda bete medde /*

Letare germania claro felix germine

(Juodu kursyvu pažymėtas cinoberio įrašas)

Tarpinę teksto prigimtį, kaip nurašyto, iš dalies parodo ir Kretos pėdsako įforminimas. Tarp žodžių *wargan* – *Thaire* ir *ragan* – *Stonais*, taip pat po žodžio *medde*, matosi tos pačios cinoberio spalvos brūkšniai, kuriuos, ko gero, lengviausia suprasti kaip (posmo?) eilučių skyrybos ženklus (kiekviena nauja eilutė prasideda didžiąja raide).

Vaizdo šaltinis: <http://www.lesenluminures.com/inventory/manuscripts/paul-of-venice-20828>

Tačiau nepanašu, kad pozicijoje, kur figūruoja tas tekstelis (t. y. f. 104r), skriptorius taupė vietą. Eilutes jis galėjo išdėstyti tvarkingai, vieną po kita, bet to nedaro. Matyt, nesuprasdamas turinio, veidrodiškai kopijuoja nurašomą tekstą, kur tas tikrasis autorius gal ir buvo varžomas rašomoje erdvėje. Taigi, jeigu perrašytojas suprastų nurašomo teksto turinį ir dėl to elgtųsi sąvarankiškiau, laisviau, jis jį galėjo suskaidyti į tris panašaus ilgio eilutes:

*Atonaige maian meilan am ne wede maian wargan
Thaire ne stonais po pief picoffen abdolenai galei ragan
Stonais po leipen zaidiantē acha peda bete medde*

Kessleris ir Mossmanas svarsto perrašymo klaidos atvejį: „Zeile B2, *po ptef picvffen*, zeigt, dass Wickerau Schwierigkeiten hatte, dieses Syntagma zu schreiben. Trotz seiner Sofortkorrektur vertut er sich in *picvffen* (B2) erneut, nämlich schreibt er *-ff-* (B2) statt *-ll-* (C2), welches aus lexikalischen Gründen erforderlich ist (es gibt kein bekanntes Wort mit der Lautfolge **pikus-*). Wickeraus Doppelfehler zeigt, dass er den Text erstens nicht wirklich verstanden hat und dass er ihn (möglicherweise) zweitens unter schlechten Lichtverhältnissen von einer Vorlage abgeschrieben hat, sodass er die verdoppelten Graphe *<ll>* und *<ff>* aufgrund ihrer Ähnlichkeit verwechselte“ (Kessler, Mossman 2013, 524). Su tokia interpretacija galima sutikti tik iš dalies. Perrašymo metu padarytoje korektūroje nėra svyravimo tarp digrafų *<ff>* ir *<ll>*. Vietoje *po ptef picvffen* nėra užrašyta *po ptef picvffen*. Iš esmės remiamasi dviem silpnomis prielaidomis: 1) rašant buvo prastas apšvietimas ir 2) semantika reikalauja *<ll>*. Bet kokios leksinės priežastys to reikalauja?

Esame linkę manyti, kad čia yra apsirikimas, kurio 1975 m. neišvengė ir Vytautas Mažiulis, interpretuodamas panašų Bazelio kūrinių: „Iš konteksto atrodytų, kad čia yra pr. veiksmazodžio „gerti“ infinityvas“ (Mažiulis 1975, 129). Iš pradžių atstatyta semantika tuomet pareikalavo atitinkamai parinkti ir gramatikos argumentų. Tokiu būdu atsirado ir ilgainiui nusistovėjo autoriaus girtuoklio įvaizdis. Šį kartą abejojama žodžio **pikus-* (es gibt kein bekanntes Wort mit der Lautfolge **pikus-*) egzistavimu, tačiau pamirštama, kad užrašyme, kokį mes turime, pagrįstų interpretavimo keblumų kelia ne šaknies galo priebalsis, o pirmo skiemens komponentas *<ie>/<ico>* (arba *<iev>*). Perrašytojo grafinė pataisa rodo, kad originale realiai galėjo figūruoti **pievffen* (arba **pievffen*). Tokia forma iššifruotina ir pačiame nuoraše, nes Petro iš Wickerau *c* ir *e* rašymas kartais yra beveik identiškas. Ir būtent tokią formą reikia svarstyti visų pirma, juolab kad ji mus atveda iš ano paslaptingo chtoniškojo pasaulio (*pikullen* ‘pikulą’), kad ir koks patrauklus jis mums dabar atrodytų, prie realybės.

Dvigarsis *au* po minkštojo priebalsio buvo rašomas įvairiai: *bleusky* ‘meldas’ E 286, *keuto* ‘oda’ E 497, *iau* ‘jau’ III 63₁₀, *iaukint* ‘pratinti’ III 17₁₆, *skewre* ‘kiaulė’ E 685 ir pan. Taigi dvigarsis galėjo būti reguliariai išreikštas ir kaip *<iev>*. O jeigu taip, tai žodis drąsiai gretintinas su acc. sg. **pjausen* ‘pušį’ (pr. *peuse* ‘pušis’ E 597, pr. **pjausē* < **peusē*; žr. PŽE 3, 277–278). Be to, tokį perskaitymą remia ir formalioji bei semantinė koreliacija su viso teksto kertine paraleline (apie tai dar toliau) sintaksine konstrukcija: 2 eilutė *ftonais po pievffen* „stok (stovėk) po pušim“ – 3 eilutė *Stonais po leipen* „stok (stovėk)

po liepa“: Taigi iš tikrųjų vietoje „dvigubos“ čia, ko gero, nebus padaryta nė vienos klaidos. Perrašymo metu įsivėlęs smulkus apsirikimas – raidės *v* praleidimas – tuoj pat yra ištaisomas: *stonais po ptef pievffen*.

Daug iškalbingesnis ir reikšmingesnis galėtų būti kitas atvejis, kai Petrus Wickerau, ko gero, klaidingai suprato ir perteikė originalą. Kalbame apie pirmosios eilutės pradžią, kuri prasideda paslaptingu žodžiu *Atonaige*, kuris toliau valdo galininą (*maian*). Miglotą, vienu žodžiu užrašytą lytį Kessleris ir Mossmanas (lygiai kaip Mažiulis žodį *thoneaw* Bazelio pėdsako atveju) dalija net į tris gabalus: *A to naige* „o tu neigė“. Su pasiūlytu skaidymu ir skaitymu (pagrįstu vien išoriniu sąskambiu su liet. leksine medžiaga) vargu ar galima sutikti, tačiau be suprantamos pradžios sunku žengti toliau interpretuojant teksto tąšą.

Savo ruožtu norėtumėme akcentuoti, kad nurašomo originalo antroje ir trečiojoje eilutėse figūruoja vienoda konstrukcija: *stonais po pievffen* – *Stonais po leipen*. Žodį *stonais*, vadovaudamiesi formaliuoju kriterijumi, būtų galima atsargiai interpretuoti kaip vns. 2 a. imperat. pr. *ston-ai-s 'stok, stovėk' (s. стати, станж, станєши). Tačiau pažymėtina, kad antrosios ir trečiosios eilutės penkių grafemų kombinacija <*tonai*> (žodžių *stonais* sudėtyje) yra ir pirmojoje eilutėje *Atonaige* (!). Tai labai didelis sutapimas, kuris statistiškai, sprendžiant pagal išlikusius kalbos duomenis, yra nulinis². Šį neeilinį kartojimą galima paaiškinti nebent tos pačios paralelinės konstrukcijos pavartojimu tris kartus iš eilės, o tai reikštų, kad: 1) Kretos teksto originalas yra buvęs sintaksiškai rišlus, glaudus tekstas (o ne atsitiktinių leksemų sancaupa, kaip kartais gali dabar atrodyti); 2) analogijos, ieškant galimo šaltinio, pravartu tikėtis sakytinėje liaudies tradicijoje, nes trigubas kartojimas būdingas folkloro kūriniams.

Daromą išvadą, kad originalo *Stonais po* buvo iškraipytas iki *Atonaige* lyties, galima gerai pagrįsti alografija: originalo pradžioje tikriausiai buvo pa-

---

² Žinoma, pasirėmus skurdžiu prūsų kalbos „tekstynu“, svarstyti apie vartojimo dažnumą negalima. Varžo ir dabar disponuojamų rankraštinių bei spausdintų paminklų siaura žanrinė priklausomybė: teturime dalį leksikografijos ir katekizmų. Jeigu tekstynas būtų žymiai didesnis, pasikartojimo tikimybę būtų galima suskaičiuoti tiksliau. Norint išvesti apytikrą proporcinį santykį, ateityje bus galima pasikliauti giminiškos senosios lietuvių kalbos korpusu (pažiūrėti, kaip sparčiai mažėja trijų, keturių, penkių grafemų junginių vartoseną). Rezultatas nebus didelis, o pasikartojimo 1+1 tikimybę gerokai sąlygotų didelis teksto masyvas. Mūsų atveju, priešingai – matome grafinių elementų tapatumą 1+1+1, kuris realizuojamas trumpame, vos kelių eilučių, užrašyme.

vartota inicija *f* (arba dešinėn pakrypusi raidė *S*) ir mažoji raidė *t*, kurias kartu (*ft*) kalbos nemokantis asmuo suprato ir nurašydamas interpretavo (dėl panašumo) kaip ligatūrą (*A* ir *t* raidžių). Nurašomo teksto tąsoje inicijos nebebuvo, ir toliau perrašytojas vokietis (*almanice nacionis*) šį žodį du kartus perteikė taisyklingai.

Taigi, {*stonais po* + acc. sg. „medžio pagadinimas“} pasirodymas antrojoje ir trečiojoje eilutėse skatina apsvarstyti, ar ta pati konstrukcija nefigūravo ir pirmojoje eilutėje vietoj kitaip sunkiai interpretuojamo *Atonaige*, kuriame matome tų pačių grafemų <*tonai*> kompleksą. Tik sunku spręsti, ką gali žymėti baigmuo <*ge*>. Ar tai analogiškų grafemų <*s po*> (*stonais po*) samplaikos iškraipymas? Toliau einantis žodis *maian* su acc. sg. galūne tam (t. y. prielinksnio *po* prepozicijai) neprieštarautų. Galėjo būti ir taip, kad šios lyties užrašymą paveikė ir semantika, kurią teksto pradžioje identifikavo pats perrašytojas. Pirmą žodį jis galėjo suprasti kaip kreipinį į Dievą: *Adonaj* (אֲדֹנָי „ponai mano“) > *Atonaige* (*A[d]onai[j]e*). Toks nesuprantamo teksto, jo pradžios, įprasminimas galėjo paskatinti, pagaliau ir nulemti, perrašymą: tabuistinį dievo įvardijimą pastebėjusiam raštininkui svetimas tekstas pasirodė vertas dėmesio, resp. perrašymo.

Išdėstyti samprotavimai verčia labai atsargiai vertinti 1440 m. nuorašą. Anksčiau aptartas netikslumas, ko gero, nebus vienintelis, ir dėl to reikėtų kelti klausimą dėl autentiškumo ir autorystės, o kartu dairytis kitų to paties lizdo *Logica parva* nuorašų.

2. Antras žingsnis veda prie Kretos pėdsako turinio. Kokiais žodžiais, konkrečiomis jų gramatinėmis lytimis ir apie ką kalbama? Žinoma, tvirtai ką nors teigti per anksti. Gali pasirodyti įtikinamesnių, paprastesnių paaiškinimų. Savo ruožtu, aptariamą užrašą norėtumėme sugretinti (bandymo teisėmis) su sakytine liaudies kūryba.

Folkloro poetika, kaip jau buvo minėta, neprieštarauja teksto sintaksei. Atvirkščiai. Kartojimas yra paliudijamas, žinoma, ir kitos rūšies tekstuose, tačiau tik tautosakoje įvairaus pobūdžio tautologija, taip pat ir trigubas pakartojimas, tampa sisteminiu teksto raidos veiksmu. Randame ir kitų aptarimo vertų požymių, nurodančių į tautosakinį šaltinį.

Kretos užrašo sandara, jo apimtis, lengviau identifikuojamų žodžių savybės primena vadinamosios smulkiosios tautosakos raišką. Atrodo, kad tekstas gretintinas su sakytiniu, rečitatyvinu folkloru, konkrečiau, su kalbos magija – užkalbėjimais. Šį žanrą daugiausiai primena iš eilės vartojamas žodis *stonais* 'stok, stovėk'.

Baltų užkalbėjimo tradicija paprastai apsiriboja palyginimu pagrįsta paliepimo formule. Pavyzdžiui:

– *Stok, kraujas, ronoj*

Kaip vanduo Jordane,

Kur Viešpats Kristus krikštytas,

Kaip vanduo ten stojo!

(nuo kraujo bėgimo, Nr. 1037 – Vaitkevičienė 2008, 446)

Eksplicitinės sintaksinės konstrukcijos (*kaip ... , taip ...*) dažnai nebūna, bet imperatyvu išreikštas paliepinimas, adresuotas pavojų keliančiam gyvūnui, gydomai ligai, užkalbėjime figūruojančiam personažui ir pan., kartojasi nuolat:

– *Ėjo Jėzus per Cedrono upį. Tu, Jėzau, stok, ir tu, griziau, stok. Stovėk in daikto [daiktą] per mano kalbėjimų, per Švenčiausią Panos Marijos pamačį.*

(nuo grižo, Nr. 1019 – Vaitkevičienė 2008, 442)

– *Stok, gyvate žalčiadante, eina Dievo Motina, sutrins tau galvą!*

(nuo gyvatės įkirtimo, Nr. 1105 – Vaitkevičienė 2008, 472)

– *Gumbas ir klynas turi savo dvarų, savo daiktų. Panelė Svinciausia, Ponas Jezusis, stokit nuo parušenos, pamačykite tam Jurgiui (sakyti ligonio vardą). Aš žegnoju, Ponas Jezusis žegnoja, Panelė Svinciausia su savo runku, savo kryžium švintu.*

(nuo parušenos, Nr. 933 – Vaitkevičienė 2008, 410)

Visai logiška, kad prieš imperatyvą vartojamas vokatyvas, o postpozicijoje konkretizuojama lokacija (stovėk kur):

– *Матица-ярица, молодая молодица! Стань, матица, на место, как красная девица на Ильменовое (Ильмениное) место, на конопляный ройст. Как на горе воды нет, так у женщины хворобы нет. Врёки, аминь, врёки, аминь!*

(nuo gimdos ligų, Nr. 1670 – Vaitkevičienė 2008, 684)

Tokia pati natūrali seka (imperatyvo „stovėk“ vartojimo atžvilgiu) įžvelgiama ir Kretos kūrinių antroje eilutėje, kur lytis *Thaure* gali būti suprasta kaip pr. *tauris* ‘tauras’ voc. sg.: *Thaure ne stonais po pievffen* „Taure, nestovėk (nestok) po pušim“:

Reikėtų pridurti, kad slaviškoje užkalbėjimų tradicijoje atsikėlimas (*встану*) bei tam tikroje vietoje atsisėjimas (*стану*) yra kur kas labiau išplėtojami (apie verb. *стоять* užkalbėjimuose – Горюков 2005, 345–351). Tam tikslui tarnauja atskira magiško teksto sudedamoji dalis – įžanginė, „naratyvinė“, kuri paprastai pateikiama prieš paliepinimą:

Аз раб Божий, имярек, стану благословясь, пойду перекрестясь, на Божий свет выпущу, аз раб Божий, имярек, возьму на белые руки и погоню свою скотину в

чистое поле; встану на конце поля, крикну три раза, сколько голос мой далеко засяжет: так бы стали тыны далеко железной, золотой и медной от востоку и до запада, от земли до небеси; чрез этот тын никто не мог ни пройти, ни проехать, ни подриться и ни подкопаться.

(Elpidinskij 1872, 586)

Стану я, раба Божия, благословясь, пойду, перекрестясь, из дверей в двери, из ворот в ворота, выйду я в чистое поле. В чистом поле стоит море, это море никогда не заматается—ни зимой, ни летом, ни весной, ни осенью. Зимой не заматает, осенью не убегают, весной не утекает. Все на одной меры. На том бреге, на той сосне сидит Алексей, Человек Божий, святитель Христов Никола-батюшка, Пресвятая Госпожа Елена-матушка, открывают и отмыкают ключи подземельные. И так откройте и отомкните у рабы Божьей Елены все жилы молочные. Пресвятая Госпожа Елена-матушка! Накормите все наше семейство. Аминь, аминь, аминь моим словам.

(Anikin 1998, 40)

[Заговор от порчи] Слова цупотные от уразу. Во имя Отца и Сына и Святаго Духа. Есть море окиян, едет из окияна моря человек медян; и кон(в) под ним медян, (и лук) медян, и стрел(в)е медное; и тянет крепок лук и ст(р)еляет метко. На мху стоит сосна золотая, на сосны золотой белка золотая. И пострелит медной человек белку золотую и вынимает у ней сердце булатное, расколет на трою, наговаривает и заговаривает трою слова цупотные. Во веки веком. Арип.

(Торорков 2010, 128–129).

[От тоски] Встану я раба божия Евдокия благословясь, пойду перекрестясь. Из ворот в ворота из дверей в двери. Выстану я высокую гору. На высокой горе стоит большая сосна. На этой сосне прибита большая, прибольшая доска. На этой доске прибита большая, прибольшая тоска. Я доску срываю и тоску срываю и снимаю тоску на кого говорю. С раба божия такого-то. Аминь.

(autorius užrašyta 2003 m. Karelijoje, k. Vočilovo)

Paskutiniai trys pavyzdžiai iliustruoja ne tik veiksmožodžio (*в*)*стать* įprastumą bei būdingumą, bet ir pušies, šalia kurios magiškas veiksmas dažnai vyksta, įvaizdžio paplitimą. Rečiau XIX–XX a. surinktuose baltų bei slavų užkalbėjimuose figūruoja liepa, dar rečiau – tauras (ko gero dėl gyvūno išnykimo; kaip senesnio jo minėjimo pavyzdį žr. tekstą iš XVII a. *Olonecko rinkinio* Nr. 116v – Торорков 2010, 136).

Čia siūlomas gretinimas su užkalbėjimais gali būti parankus toliau specifikuojuant Kretos kūrinėlio sintaksinius ryšius. Atsižvelgus į įžiūrimą poetinę žanro specifiką, nereikia laukti ir būtinai ieškoti visų sintagminių pozicijų užpildymo. Kiekvienos eilutės vidinę sandarą (santykį tarp eilutės pradžios

ir tąsos) prasminga aiškinti elipsę, kuri priežasties–pasekmės kaitai suteikia dinamiškumo bei ritmiškumo. Kaip artimą paralelę čia nurodome tekstus, kur veiksmožodis realizuojamas ties. n. vienask. 1 a. ir liep. n. vienask. 2 a. formomis:

Шла баба по ричке, вела быка по нитке;
 нитка порвалась, кровь унялась.
 Стану я на камень – кровь моя не канет;
 стану на кирпичь – кровь, запекись.
 (Maikov 1869, 65)

Стану на камень – кровь не канет,
 стану под перевод – кровь переведет,
 встану на мыло – кровь замыло,
 встану на шило – кровь зашило.
 (Anikin 1998, 625)

Ir pagaliau:

Встань на камень – кровь не канет;
 стань на железо – кровь не полезет;
 встань на песок – кровь не течет.
 (Maikov 1869, 66)

Kretos kūrinėlio eilutėse elipsę būtų galima išvelgti šiose vietose:

	[S]tonai[s po]	maian meilan	–	am ne wede maian wargan
Thaure ne	ftonais po	pievffen abdolenai	–	galei ragan
	Stonais po	leipen zaidiantē	–	acha peda bete medde

arba

[S]tonai[s po]	maian meilan	–	am ne wede maian wargan
Thaure ne	ftonais po pievffen	–	abdolenai galei ragan
Stonais po	leipen zaidiantē	–	acha peda bete medde

Galų gale pažymėtinos ir čia minimos liepa ir pušis. Medžiai yra vietiniai (nepriklauso kokiai nors egzotiškai Kretos augmenijai), puikiai paliudyti baltų liaudies kūryboje. „Liepa – dažniausiai minimas medis lietuvių liaudies poezijoje, pasižymintis įvairios tematikos, nevienodos semantikos bruožais“ (Stundžienė 1999, 222). Teigiamą augalo konotaciją atskleidžia epitetai *baltoji*, *žalioji*, *žydinčioji*. Po liepele po žaliąja jaunimas kulia baltus žirnius, mergelė paliejus laisto (V 2868 + Š 1, *Vai, ant kalnelio žalia liepelė*), vygelėje guli mergelė (V 296, *Ant kalno, ant aukštojo, aug žalia liepelė*), ugnužė kūry-

ta, seselės šokyta, ant liepelės šakų vainikai džiovyta (V 2121, *Raibi gaidžiai negiedojo*) ir t. t. Natūralu, kad liepa, suvokiama per tokią patrauklią prizmę, asocijuojasi su gėriu (vaisingumu, žydėjimu, medumi, piršlybomis, vedybomis, moteriškumu, turtu, gausa, erotika ir pan.), tad nestebina, kodėl Kretos tekste skatinama stoti po ją (slavų tradicijoje liepą atitinka beržas).

Kitoks požiūris į pušį. Ji siejama su velniu ir jo buveine (Jasiūnaitė 2011, 90), pomirtiniu vėlių būviu. Sąsają su mirtimi parodo ir lietuvių frazeologija (su tuo pačiu prielinksniu): *po pušele [atsigulti, važiuoti]* (plg. *pušį gaudyti* – r. *жмурик, жмуриться; жмурки*, ček. *slepá baba* ir pan. – Bogdanov 2001, 109–125). Tuo galima paaiškinti, kodėl eilutės tąsoje, po paliepimo *ne ftonais po pieoffen abdolenai*, perskaitomas žodis *galei* (nom. pl.?), kuris suponuoja pr. *gallan* ‘mirtis, mirčių’. O štai stovėjimas po liepa lemia arba neša, kiek galima suprasti, tik gerų dalykų (*bete medde*). Taigi medžių pavadinimai pavartojami prasmingai, nepavyktų jų sukeisti vietomis. Iš esmės kalbama ne autorine, bet baltų etnokultūroje amžiais nusistovėjusia ir iki mūsų dienų kažkiek išlikusia simbolių kalba.

Taigi Kretos kūrinėlio supratimui, jo interpretacijai gali padėti sakininės liaudies kūrybos paradigma. Randame požymių, kurie nurodo į folkloro poetiką, konkrečiai liaudies verbalinę magiją. Bet vis tiek lieka neaišku, kokia būtų prūsų tekstelio paskirtis? Ką jis turi paveikti, koks yra jo galimo „atlikimo“ kontekstas? Jeigu tai yra užkalbėjimas, tai – kokia proga, siekiant kokios būsenos, prieš ką arba nuo ko: nuo gyvatės įkirtimo, nuo kraujo tekėjimo, nuo liūdesio, dėl meilės?.. Nuo to priklauso likusios teksto dalies aiškinimas. Šiuo atžvilgiu, atrodo, galėtų būti naudinga Kretos kūrinėlio pradžios analizė.

Paleografinės konjunktūros pagrindu anksčiau buvo aptartas įmanomas pirmosios eilutės pirminis pavidalas: [S]tonai[s po] maian meilan. Kessleris ir Mossmanas *maian meilan* gretina su liet. savybiniu įvardžiu *maną* ir subst. *mielą* ‘mano mielą’. Formaliai šis gretinimas yra priimtinas, t. y. gali būti paremtas paliudyta prūsų kalbos leksine medžiaga (nors derinamojo įvardžio lauktumėme greičiausiai postpozicijoje). Bet iškyla supratimo keblumų: kas yra tas mielas, kodėl ir kaip galima jį paneigti/po juo atsistoti? Pabandome apsvarstyti kitokį skaitymą, pagrįstą teksto struktūrine analize. Tokį skaitymą inspiruoja „Sakmė apie Igorio žygį“, kurios pradžioje randame tokį legendinio dainiaus Bojano apibūdinimą:

Боянь бо вѣщій,
аще кому хотяше пѣснь творити,
то растѣкашется мыслию по древу,
сѣрымъ вѣлкомъ по земли,
шизымъ орломъ подѣ облакы.

Nuo XIX a. pradžios vyko diskusijos dėl išplėstinio palyginimo elemento растѣкашется мыслию по древу, kuris kėlė daugelio tyrėjų nepasitikėjimą. Kiekvienas atskiras žodis buvo lyg ir aiškus, bet kartu jie nesudarydavo prasmės. Kaip mintimi galima bėgioti po medžiu? Tokia situacija tęsėsi, kol nebuvo atsižvelgta į paralelizmo dėsninę sąsają. Jeigu aras skraido ore, o vilkas bėgioja po žemę, tai logiška, kad medį (tarpinę sritį tarp debesų ir žemės) atstovauja koks nors čia gyvuojantis, kamienu ir šakomis greitai lakstantis gyvūnas. Pagaliau laikui bėgant jis – *мысль* arba *мысль* „smulkus žvėriukas, voverė“ – buvo aptiktas rusų tarmėse ir rekonstruotas senojoje slavų kalboje (*mys-tl > *mysl; žr. Trubačev 1994, 52). Kitaip sakant, išplėstinio paralelizmo sudėtyje paprastai minimi, yra lauktini vienodos rūšies objektai. Bojano aprašyme tai yra trys skirtingos gyvenamosios aplinkos gyvūnai: vilkas, voverė, aras. Anksčiau cituotame užkalbėjime, kuris pagrįstas konstrukcija {*stok* + „ant ko“}, tai yra: камень, железо, песок.

Kretos kūrinėlyje laipsniško gradavimo nėra paliudyta. Struktūros požiūriu tekstas yra kitoniškas, nes paveiktas negacijos. Tokiu atveju yra įmanoma numatyti dvi potencialias galimybes: 1) pirmoji ir antroji eilutės su negacija, trečioji – be jos (pvz.: Ne stovėk po kukmedžiu – ... , ne stovėk po pušim – ... , stok po liepa – ...); 2) negacija pavartota tik antrojoje eilutėje, tuomet pirmojoje – figūruoja ne konkretus augalas, o tam tikra bendra medžio sąvoka; antrojoje ir trečiojoje pozicijoje paliepiamas sukonkretinamas, o eilučių tąsoje ir motyvuojamas (pvz.: Stok po šventu medžiu – ... : ne stok po pušim – ... , stok po liepa – ...). Kadangi pirmosios eilutės pradžioje nematome negacijos pėdsakų, aptariamą kūrinėlį tapatintinas su antra galima teksto realizacija.

Toliau būtų galima atsargiai kelti mintį, kad žodis *meilan* atitinka priešveiksniškai pavartotą bevardės giminės būdvardį pr. *mijlan* ‘mielai’ III 31₆ arba acc. sg. pr. *mijlan* ‘mielą’ („Stok po ... mielai (noriai) / mielą“).

Tuomet *maian* žymėtų tą trečią medį, iš eilės pirmą, apibendrinančios reikšmės. Galbūt žodį būtų prasminga skaityti kaip acc. sg. pr. *majan kildintiną iš *maja ‘gegužinių medis’ (plg. vok. *Maibaum*; vietovė arti Tolkemitos prie Elbingo *Meyenbom*; ček.-mor.-slovak. *máje* (m), *mája* (f), lenk. *maj*, luž.

maja, meja, Maien, sloven. *maj, mlaj, majpan*, kr. *maj, majuš*, ukr.-bel. *май*, rus. (naugard.) *майка*, rus. *трудоукая берёза* ir t. t.). Tatjana Agapkina nurodo, kad vakarų slavai pavadinimus su šaknim *maj-*, *majk-* dažnai vartoja bet kokiam ritualiniam medžiui įvardyti (Agapkina 1999, 74). Mums rūpimas žodis paprastai siejamas su mėnesio pavadinimu, bet to daryti, resp. jį suprasti kaip perimtą iš vokiečių ar kitos kalbos, atrodo, nėra būtina. Žodis su dėmeniu *maj-* dažnai figūruoja sustabarėjusiuose dainų priedainiuose, yra paliudytas lietuvių sudurtiniuose (*Mai-tautas, Mai-vydas, Ne-majas*) ir vienkamieniuose (*Majus, Majėnas, Majelis, Majulis, Majauskas*) asmenvardžiuose (Zinkevičius 2008, 109, 287).

Taigi, jeigu čia pateiktas aiškinimas yra pagrįstas, kaip pagrindą tolesniam šifravimui būtų galima pasiūlyti tokį Kretos kūrinėlio, jo priekinės dalies, semantinio įprasminimo variantą:

[S]tonai[s po]	maian	meilan	–	am ne wede maia(a)n wargan
„Stok	po	gegužinių medžiui noriai/mielu	–	antai neveda geguž. medis į vargą“
Thaure	ne ftonais	po pievffen	abdolenai	– galei ragan
„Taure,	nestok	po pušim“	(adv. ?)	– ?
Stonais	po leipen	zaidiantē	–	acha peda bete medde
„Stok	po liepa“	(part. „žydinčia, sergančia tave“ ?)	–	?

Vadinasi, tekstas, kuriame apčiuopiame liaudies magijos požymių, gali būti kildinamas, siejamas su pavasario-vasaros ciklo švente, su matrimonialine arba agrarine magija. O kadangi vegetacijos pradžią lemia geografinė padėtis ir klimatas, identiškos šventės skirtinguose kraštuose vykdavo šiek tiek skirtingu laiku. Postūmį laike pagal regioną patogu iliustruoti kaimyninių slavų kontekste. Kroatijoje, Slovėnijoje, Čekijoje, Moravijoje, Lenkijoje ritualinį medį ruošdavo gegužės 1 d. išvakarėse, ir jis stovėdavo maždaug mėnesį. Tačiau Čekijos žemėse ir Slovakijoje *májos* statymas ir su ja susiję papročiai kartodavosi taip pat ir Sekminių dieną. Rytų Slovakijoje ir Lenkijos rytinėse srityse šventė pasislinkdavo gegužės vidurin ir pabaigon, t. y. Sekminių link. Rytų slavai tą šventę švėsdavo per Sekmines (Троица). Logiška manyti, kad prūsai ją švėsdavo maždaug tuo pačiu metu kaip ir lietuviai ir rytų slavai. Į tai svarbu atsižvelgti, nes aptariamas saitas su Sekminėmis bent iš dalies paaiškina (retrospektyviai) ir motyvuoja tauro buvimą Kretos tekste.

Slovakai mums rūpimą šventę vadina *Turíce*. Tą dieną, pagal XIX a. duomenis, vienas arba du vyrukai, atitinkamai susiruošę, vaidino taurą, kuris

spardydamasis iš eilės apeidavo kiemus. Pas lankomą ūkininką buvo vaidinamas susirėmimas su gyvūnu, kurio pabaigoje, ant mėšlo krūvos nukovus taurą ir perpjovus jam gerklę, buvo pripilama jo „kraujo“. Mėšlas nunešamas į ūkininko namus, paskui gražinamas atgal, idant paskalsintų naujųjų metų derlių. Populiarus tauro vedžiojimas ilgainiui padarė įtakos ir kitoms kalendorinėms šventėms (Bogatyrev 1971, 35–36). Panašus paprotys *Chodzenie z turoziem* užfiksuotas ir prūsų kaimynystėje, Lenkijoje. Skiriasi tuo, kad nušautas gyvūnas vedžiojimo dalyvių buvo visaip gaivinamas – kol prisikeldavo, kaip gamta, iš numirusiųjų. Mozovijoje taurą atstovaujantis jautis virto centriniu Sekminių papročių veikėju. Beržo vainiku, gėlėmis, šakomis papuoštą jautį varydavo bandos priekyje, jį lydėjo piemenys, sutikdavo visas kaimas (Tolstoj 1995, 273). Panašus paprotys vadinamas *Typuya* galėjo egzistuoti Galicijoje (Afanasjev 1865, 664). Atitikmenų randame ir rusų tradicijoje (Tolstoj 1995, 274), ir tai skatina net svarstyti sąsają tarp *Typuya* – *Трпуйа* pavadinimų.

Tauro ryšį su pavasario-vasaros vegetacija, derlingumu gerai iliustruoja iki šiol populiarūs lenkų kalėdinė daina:

Gdzie turoń chodzi, tam sie żytko rodzi.

A gdzie nie chodzi, tam sie nie rodzi.

Gdzie jego stopy, tam staną kopy.

Bendrais bruožais pateikta etnologinė informacija rodo, kad Kretos tekste minimos realijos (tvirtai iššifruojamos ir tik rekonstruojamos) yra suvoktinos tradicinės sakininės liaudies kultūros kontekste. Gamtos, augmenijos prabu-dimas, įprasminamas švenčiant Sekmines, yra glaudžiai susijęs su ritualiniu medžiu. Aptariamame tekste galima įžvelgti tam tikrą stratifikaciją: skatinama, o paskui paaiškinama, po kuria maja³ pravartu stoti, ir, matyt, glaustai paaiškinama kodėl. O tauro vaidmuo, ko gero, atskleidžia dominuojančią agrarinę teksto specifiką (yra galimas ryšys ir su pirmu naminių gyvūnų išvaymu laukan).

3. Perrašytojo Petrus Wickerau⁴ vakarų Kretos Chanijos (Xaviá) mieste padarytas nuorašas datuojamas 1440 metais. Ši informacija, svarbi norint surasti tikrąjį prūsų tekstelio autorių, skatina svarstyti, kada ir kokiomis aplinkybėmis 1440 metų nurašo originalas su jame įrašytu prūsišku užrašu atsira-

³ Pušis slavams yra reguliarus gegužinis medis.

⁴ Apie nuorodą į vietovę, iš kurios, ko gero, buvo kilęs Petrus Wickerau, žr. plačiau: Blažienė 2005, 223, 340; Przybytek 1993, 327.

do Kretoje. Kaip apatinę ribą Kessleris ir Mossmanas nurodo laikotarpį nuo 1390–1393 iki 1401 metų: „Die Handschrift enthält nur einen Haupttext: sämtliche acht Teile der *Logica parva* des Augustinereremiten Paulus Venetus (ca. 1370–1429). Paulus verfasste das Werk in den 1390er Jahren: Wahrscheinlich nach seinem Studienaufenthalt in Oxford in den Jahren 1390–1393, wo er die neueren englischen Werke zur Logik hatte kennenlernen können und sie für sein Traktat auswertete, und auf jeden Fall vor 1401, dem Jahr, aus dem bereits eine datierte Abschrift der *Logica parva* vorliegt (nämlich Bologna, Colegio di Spagna, Cod. 60)“ (Kessler, Mossman 2013, 513). Istorijos (ne tik knygos) atžvilgiu penkiasdešimt metų nėra didelis laiko tarpas.

Graikijoje, juolab tolimoje Kretoje, matyt, niekada nebuvo baltų perte-kliaus. Dar mažiau per tuos 4–5 dešimtmečius ten lankėsi arba gyveno to-kių prūsų, kuriems galėjo rūpėti logika arba knygų kūrimo amatas. Tai lyg savaime verčia manyti, kad rankraštinis šaltinis su prūsišku įrašu jame buvo sukurtas kažkur kitur, kur prūsų būta daugiau, ir tik vėliau jis pateko į tolimą Viduržemio jūros salą. Tačiau yra vienas „bet“.

Įtariamuoju protografo parašymo ir/arba jo perkėlimo į Graikiją metu čia, Kretoje, lankėsi dokumentais ir savo literatūrine kūryba gerai paliudytas prū-sas – Prahos husitas Petrus Turnau (Petr Turnov, Piotr Turnow; *1390, Tol-kemita – 1425.06.11, Udenheim, dab. Philippsburg).

Vienintelis dokumentinis šaltinis, išsamiai nušviečiantis šio prūso gyve-nimą ir veiklą, yra 1425 metais datuojama inkvizicijos byla *Processus in-quisitionis contra Petrum Tornav*, saugoma Kaselio universitetinėje bibliotekoje (*Universitätsbibliothek Kassel*, kodeksas *Juristische Sammelhandschrift*, sign. *Ms. iurid. 58*, ff. 240v–252r – Kremer 1969, 77–84). Šiuo metu byla, 1969 metais išleista Hermanno Heimpelio (Heimpel 1969, 106–144), yra priei-nama Kaselio universitetinės bibliotekos svetainėje suskaitmenintu pavidalu⁵. Iš išsamaus tardymo protokolo mūsų straipsnio tikslais išrinksime tik kai ku-riuos svarbesnius duomenis.

Tardymo metu, 1425 metų vasario 26 d., kaltinamasis, pasivadinęs *Petrus Turnau*, save kildino iš Varmės vyskupijos Elbingo apylinkės vietovės Tolke-mitos (dab. lenk. *Tolkmicko*, vok. *Tolkemit*):

Quo iuramento facto interrogatus de eius nomine respondit, quod vocatur Petrus Turnau.

Item interrogatus, de quo loco sit natus respondit, quod de Prusia de opido Tolmet iuxta Elbinch diocesis Warmiensis et ita se nominat (241r).

⁵ Prieinama: <http://orka.bibliothek.uni-kassel.de/viewer/image/1350387927352/494/>.

Priklausė miestiečių luomui, kaip ir 1425 metais tikriausiai dar gyvas jo tėvas (tai svarbi informacija, sprendžiant Petro amžių inkvizicijos tardymo metu):

Item interrogatus, an sit nobilis respondit, quod est civis et pater suus eciam est civis in opido Tolmet et illum adhuc credit vivere (241r).

1411 metais iš Tolkemitos jis išvyksta į Lužicos Žitavą (*Zittau*), kur prižiūrint mistrui Albertui studijuoja logiką. Žitavoje sutinka Joaną Drändorfą (*Johannes von Drändorf*), su kuriuo glaudi pažintis nulėmė tolesnį likimą – 1425 m. jo kankinio mirtį. Sekančiais 1412 metais kartu su Drändorfu keliauja Prahon studijuoti „logiką ir kitus fakultetus“:

Item interrogatus, quando recesserat prima vice a partibus suis respondit quod anno domini MCCCCXI.

Item interrogatus, quo tunc porrexerat respondit, quod ivit ad Citaviam in Lusacia et ibidem per annum in loyca studuit. Et dicit, quod nesciat, an illa civitas sit Pragensis vel Missinensis diocesis.

Item interrogatus, quo tunc post illum annum transiverat respondit, quod ivit in Pragam et ibidem per annum in loyca et aliis facultatibus studuit.

Item interrogatus, qui erant magistri sui in Citavia et in Praga respondit, quod in Citavia fuit unus magister, qui vocabatur magister Albertus. Sed in Praga non habuit certum determinatum magistrum, sed ivit hic inde audiendo lectiones diversas (241r).

Po trumpo sugrįžimo namo dar dvejus metus studijavo Prahėje:

Item interrogatus, quo transiverat illo anno finito respondit, quod ad partes venit et postea venit e converso ad Pragam et studuit tunc ibidem per duos annos continue et illo tempore quandoque visitavit collegium Karoli, quandoque intravit alibi.

Item interrogatus, quorum doctorum lectiones in Praga audierat respondit, quod lectiones Johannis Hellesein in sacra pagina doctoris audivit et eciam ipse audivit librum Regum sub domino Thoma, qui est de Slesia (241r).

Karolio universiteto Teisės ir Humanitarinių mokslų fakultetų matrikuloje, išleistose XIX a. pradžioje, Petrus Turnau pėdsakų, datuojamų 1411–1414 metais, aptikta nebuvo. Tam tikras *Petrus Tornow* Teisės fakultete buvo imatrikuluotas 1377 metais (*Album* 1834, 124). Žinoma, būtų patogu šiuos Petrus tapatinti, kaip savo laiku padarė F. Bartošas (*Bartoš* 1916, 4). Tuomet atsirastų pagrindas sieti Kretos užrašo autorių net su kunigaikščio Butauto Prahos aplinka ir su *Petrus prutenus de noua ciuitate in prusia*, kuris gali būti interpretuotas (*Lemeškin* 2013a) kaip seniausio baltiško teksto auto-

rius (apie tautosakinio pobūdžio Bazelio kūrinėlio ir Kretos teksto panašumą žr. straipsnio pradžioje). Tačiau galima abejoti šių asmenų tapatumu (nors visiškai tokios galimybės atmesti dar negalima): pirmą kartą iš savo gimtosios Tolkemitos Petras, kiek galima suprasti, turėjo išvykti 1411 metais; be to, jeigu savo studijas pradėtų dar XIV a. aštuntajame dešimtmetyje, tai mirties valandą jam būtų virš 65 metų, o kiek tuomet jo dar gyvam tėvui?

1411–1414 metų duomenų nebuvimas Karolio universiteto matrikulose paremia mintį, kad Petrus Turnau tuomet buvo glaudžiai susijęs ir studijavo Prahos Naujajame mieste veikiančioje *Drezdeno mokykloje*, pagal pasta-to namų ženklą žinomoje kaip *Mokykla Prie juodosios rožės (Škola u Černe Růže)*. Mokyklos mokytojai, paveikti valdensų (*valdenses*) judėjimo, tuomet bendravo ir bendradarbiavo su Prahos husitais, aktyviai reiškėsi universitete. Atrodo, kad inkvizicijos tardymo metu Petrus Turnau bandė nuo jų kiek atsiriboti:

Item interrogatus, an audierit aliquas lectiones sub magistro Petro de Dresden respondit, quod non recordatur audivisse aliquas lectiones sub eo. Audivit tamen quandoque eum exhortantem scolares suos.

Item interrogatus, quomodo sibi placeat et placuit doctrina magistri Petri de Dresden respondit quod non audivit aliquam doctrinam sub eo.

Item interrogatus, qualiter ipse magister Petrus sibi placuerat respondit, quod bene, quia homo simplex, timoratus et rectus fuit, ut audivit. Sed sibi non placuerunt illi, que de eo ab aliis ferebantur (241r).

Tardomasis save pavadino akolitu, įšventintu Varmėje:

Item interrogatus, an sit clericus respondit, quod sic, ymmo eciam accolitus et alias non est in sacris. Et fuit ordinatus in diocesi Warmiensi et dicit, quod de illo habet formatas suas (241r).

Iš Prahos pasitraukė „Konstancijos susirinkimo pradžioje“; t. y. kažkada 1414 metų pabaigoje, ir persikėlė į Boloniją, kur studijavo teisę:

Item interrogatus, quando a Praga recesserat dicit, quod circa principium concilii Constanciensis (246v).

Item interrogatus, an sit in aliqua facultate graduatus et ubi respondit, quod sit baccalarius in decretis Bononiensis et creatus fuit baccalarius a doctore Ludewico de Garsiis et in baccalaureatu suo legit unum capitulum in Vto decretalium cum quodam exordio. Nescit tamen nomen decretalis nec tituli (241r).

Po septynerių metų (1415–1421) pabaigęs studijas bakalauro laipsniu, kaip apie tai tvirtina kaltinamasis (Bolonijos universiteto matrikulose pėd-

sakų aptikta nebuvo), jis savo žingsnius nukreipia į Rytus, į Graikiją. Norėjo pamatyti, jo žodžiais tariant, „pasaulio stebuklus“. Kretą Petrus Turnau turėjo pasiekti 1422 metų balandį ir praleisti čia maždaug keturis mėnesius. Maždaug liepos mėnesį jis per Veneciją keliauja namo, bet dėl Golubo karo įvykių porą savaitių praleidžia Prahoje, kur bendrauja su savo senais pažįstamais:

Item interrogatus, quando a Bononia recesserat respondit, quod de illo non sit memor. Putat tamen forte, quod sint tres anni. Et quando ipse de Bononia recesserat dicit se ivisse in Greciam ad videndum mirabilia mundi. Et eciam dicit se tetendisse visitare terram sanctam. Mansit tamen in Grecia in quadam insula vocata Cretensi, in qua moratus fuit ad terciam partem anni scilicet minus quam per estatem (241r-241v).

Item interrogatus, quo se transtulerit, quando de Grecia recesserat respondit, quod venit de illo loco usque ad Veneciam et sic descendendo venerat in Pragam et sic ivisset ad proprias partes, sed auditis dissencionibus in propriis partibus non transivit ad eas et sic mansit in Praga per aliquas ebdomadas et fuit ibidem cum quodam presbitero de Slesia vocato Laurencio conversatus (241v).

1422 metų gale persikelia į Heidingsfeldą (šiandieninę Würzburgo dalį), kur maždaug nuo 1422 m. spalio iki 1423 m. birželio „valdė“ mokyklą:

Item interrogatus, ubi iverat, quando ultimo recesserat a Bohemia respondit, quod venit in Franconiam iuxta Herbipolim in quodam opido dicto Heydincsvelt et rexit ibi scolas quasi per tres partes anni (241v).

Pagaliau 1423 metų vasarą Petrus Turnau patenka į Speyerą, kur pradeda eiti katedros mokyklos mokytojo pareigas, nes jo tikslas, atvykus iš Čekijos, buvo – skleisti savo žinias ir apsirūpinti atitinkamu pajamų šaltiniu:

Item interrogatus, que erat principalis intencio sua hoc faciendi in istis partibus respondit, quod principalis intencio sua erat, quando recesserat de Bohemia, quod deberet hic regere scolas et informare pueros et per hoc se ipsum informare. Verum tamen est, quod victus et vestitus erant concause (241v).

Speyere kartu su seniai dar iš Žitavos pažįstamu Drändorfu pradėjo anti-bažnytinę agitaciją husitų dvasia: smerkė pasaulietinį kunigų viešpatavimą, gynė Komunijos *sub utraque species* suteikimo (net kūdikiams) būtinumą. 1425 metų vasario 17 d. buvo sudegintas kiek anksčiau sulaikytas Joanas iš Drändorfo. Už jį nemažesnis eretikas, t. y. savo įsitikinimų tardymų metu taip pat neatsižadėjęs Petrus Turnau, Jano Huso kankinystę atkartojė 1425 metų birželio 11 d. Udenheime (dab. Philippsburg), kur Speyero vyskupas Rabanas turėjo savo rezidenciją.

Literatūrinis Petro Turnau palikimas nėra didelis. Žinome apie aštrų manifestą, kuriame jis kartu su Drändorfu išdėstė husitų sekuliaristinę programą, nukreiptą prieš klero ekskomunikaciją ir interdiktą (Bartoš 1916, 3–4). Tačiau daug svarbesnis yra kitas Čekijoje gerai išlikęs darbas, susijęs su mums rūpima graikiška kelione. Remiantis Bartošo publikacija, kurioje tyrėjas atsižvelgė į tris tuomet jam prieinamus nuorašus, literatūrinis paminklas dabar yra plačiai žinomas pavadinimu *Incipiunt ritus Grecorum, conscripti et pronuncciati per quendam socium fidelem Petrum Prutenum, qui eos ad oculos sic fieri et practitari conspexit*. Tačiau Moravijos žemės bibliotekoje saugomas skirtingai nuorašų grupei priklausantis tekstas. Tai yra taip pat vienintelis nuorašas (pilnesnis), kuriame nurodyta ir kūrinio parašymo data: *Ordo religionis Ecclesie Orientalis sive Grecorum etc. Per Petrum prutenum ibidem visus, sive examinatus in hac quoque forma plena fide conscriptus Anno incarnationis domini M^oCCCCxxiii^o* (*Moravská zemská knihovna v Brně*, kodeksas *Sermones de tempore*, sign.: Mk. 74, f. 261v–267v)⁶. Taigi Graikijos religinę santvarką Petrus Turnau aprašė, galima sakyti, tuoj pat grįžęs iš kelionės, kai mokytojavo Heidingsfelde.

Remiantis Bartošo publikacija, nebuvo pastebėta kokio nors apčiuopiamo ryšio tarp Kretos užrašo turinio (kaip jį siūlom interpretuoti šiame straipsnyje) ir 1423 metų veikalo. Nesame tikri, ar bus šiuo atžvilgiu naudingas *Ordo religionis* ir jo įtraukimas į mokslo apyvartą, kuris šiaip jau, žinoma, yra labai pageidautinas. Tai nėra paprastas kelionraštis, kuris atsižvelgia į kasdienio gyvenimo reikalus. Tačiau negalima atmesti galimybės, kad paminklas bus parankus formuluojant dar kitokį galimą požiūrį į Kretos užrašą⁷.

Trumpas Petro Turnau gyvenimo ir kūrybos pristatymas rodo, kad pirmykštis Kretos tekstelis, t. y. perrašytojo Petrus Wickerau turimas protografas, galėjo būti autochtonas: kūrinėlis egzotine (Kretos mastu) kalba ant popieriaus galėjo atsirasti nemažiau egzotinėje (rašančiojo atžvilgiu) Viduržemio jūros saloje. Spalvinga ir paties Petro Turnau asmenybė. Noras savo akimis pamatyti „pasaulio stebuklus“ išduoda jį esant humanistą, besidomintį kultūriniu antikos palikimu. Kita vertus, kelionė į Graikiją yra paremta ir

---

⁶ Prieinama: <http://www.manuscriptorium.com>.

⁷ Prieš gretinimą su sakytine liaudies tradicija buvo tikrinama (su neigiamu rezultatu) kokybiškai kitokia teksto įprasminimo strategija: su liet. *taurė* gretinamas žodis *Thaure* – lot. *calix* ‘taurė’ (ček. *kališníci* „husitai, utrakvistai“, vok. *Kalixtiner* „t. p.“). Deja, aptariamame 1423 metų veikale mūsų nuostabai husitas Petrus Turnau net nesustoja prie utrakvistams tiek rūpimo Komunijos pateikimo būdo.

teologiniais sumetimais, o konkrečiai Johno Wycliffe skleistomis puristinėmis idėjomis. Petrus Turnau katalikų bažnyčios ritualams ieško tyro šaltinio Rytuose ir taip pratęsia Jeronimo Prahieškio veiklą (Bartoš 1916, 2–3). Skirtumas neesminis: vienas brolis keliauja į Lietuvą, kitas tais pačiais tikslais – į priešingą pusę, Graikiją.

Potencialią autorystę remia ir kiti humanistinio pobūdžio bei asmeniniai bruožai. Petrus Turnau, atrodo, nebuvo prūsas *de nomine*, t. y. asmuo po universitetinių studijų laimingai atsižadėjęs savo šaknų. Galima manyti, kad jo atveju prūsų kalba nebuvo vien išblukęs vaikystės prisiminimas: akolito iššventinimą (*ordines minores*) jis gavo Varmėje; veikale *Ordo religionis* jis autorizuojamas ne kaip Turnau, bet kaip ištikimas brolis prūsas; iš studijų, „turistinių“ kelionių ir pan. jis nuolat grįžta į gimtąją Tolkemitą. Husitas, linkęs į pasaulietišką gyvenseną (mokytojavimą), turėjo nuolankų požiūrį į supančią pasauliečių laikų (*λαϊκός*) prastuomenę, todėl neverta stebėtis, kad į jo kūrybinį akiratį patenka liaudies kūrybos artefaktas.

Jo asmenybėje su didele tikimybe išvelgtinas tikrasis prūsų teksto autorius ir dėl kitų sumetimų.

Tai yra vienintelis žinomas prūsas 1422 metais – t. y. Kesslerio ir Mossmano apibrėžtame 1393–1440 m. laikotarpyje – paliudytas Graikijoje, kuris Kretoje praleido net keturis mėnesius. Viduržemio jūros saloje tuomet atsiradęs baltas nebuvo koks pirklys arba piligrimas, bet uolus vietinių stebuklų stebėtojas. Turime raštingą prūsą, linkusį prie literatūrinio darbo, dėl to iš jo visai lauktinas prūsiškas intarpas, kokios paskirties jis bebūtų. Iš inkvizicijos bylos galima net spėlioti apie jo kaip knygų perrašytojo veiklą. Paklaustas apie rėmėjus, jis tarp kitų pragyvenimo šaltinių nurodė turimų knygų pardavimą: *Item interrogatus, quis dederat sibi expensas in via, quando de Grecia descenderat respondit, quod aliquid habuit a parentibus et etiam habuit aliquos libros, quos vendidit et etiam moratus fuit per modicum tempus cum quodam doctore* (241v). Deja, nekonkretizuoja, ar tos knygos buvo pirktos, ar jo paties sukurtos. Kadangi knygų perrašinėjimas užtikrindavo tam tikras pastovias pajamas, knygų pardavimo minėjimą, greta paramos iš tėvo pusės, galima suprasti būtent tokią prasmę.

Vienos kitos knygos Petrus Turnau galėjo netekti pritrūkus pinigų Kretoje, knygą galėjo sukurti (užbaigti perrašymą) vietoje pagal kieno nors užsakymą. Knygos *Logica parva* turinys atitinka prūsų Petro interesus. Žinome, kad logiką jis studijavo nuo 1411 metų (ar negalėjo Kesslerio ir Mossmano

minimas seniausias datuotas *Logica parva* nuorašas atsidurti Bolonijoje to paties prūso nuopelnu, resp. ar negalėjo jis būti Kretos nuorašo/-ų protografas). Gatavą nuorašą jis tuomet galėjo pažymėti savo prūsišku „parašu“; t. y. užbaigti jį teksteliu, kuris iš dalies atlieka kolofono funkciją (kaip ir Bazelio kodekso atveju), nes netiesiogiai nusako darbo užbaigimo laiką: į Kretą Petrus Turnau turėjo atvykti balandį, o išvykti liepą, t. y. po Sekminių, į kurias nurodo Kretos tekstelio analizė.

Pagaliau pravartu paminėti sutapimus, išskylančius Petrą Turnau tiesiogiai „konfrontuojant“ su Kretos kūrinių turiniu.

Iš Tolkemitos kilusio Petro prūso (*Petrus prutenus de opido Tolmet*) pagrindinis įvardijimas – *Turnov*. Kokios yra kilmės: pravardinės, miestiečių herbo, pagal vietovę ar kt., nelabai aišku. Čekijos mastu šis asmenvardis suponuoja tikrai miestą *Turnov* (vok. *Turnau*), kuris 50 kilometrų nutolęs nuo pradinės prūso Petro studijų vietos – Zittau. Tai skatina pasvarstymą, ar negalėjo čia už tėvo pinigų Petras įsigyti kokios nuosavybės, dvaro ar pan., kuri davė pagrindą jo vietinei nominacijai. O jeigu taip, tai sustiprėtų Kretos užrašo – kaip savotiško parašo, skriptoriaus ženkle – vaidmuo, mat ček. *Turnov* iki šiol liaudies etimologija kildinamas iš subst. *tur* ‘tauras’⁸.

Kitas pastebėjimas yra susijęs su *maju*, t. y. gegužinių medžių statymu, šios realijos paplitimu bei žinojimu. Artimiausioje kaimynystėje nuo Petro gimtinės, maždaug 10 km atstumu, pusiaukelyje tarp Tolkemitos ir Elbingo, randame gyvenvietę *Maibaum* (dab. lenk. *Majewo*), seniausiu pavidalu (XV a. pr.) užrašyta kaip – *Meyenbom*.

Taigi, Kretos proveniencijos tekstas, turintis ryškių prūsų kalbos požymių, dėl daugelio parametrų gali būti priskiriamas iš dokumentų gerai pažįstamam prūsui vardu Petrus Turnau. Jis yra vienintelis baltas, glaudžiai susijęs, netgi savo literatūrine kūryba, su Graikija, o ypač – su tolimąja Kreta. Šio Prahos husito kultūrinis vaidmuo yra didžiulis bei unikalus ir ne tik siaurame 1393–1440 metų horizonte. Natūralu manyti, kad būtent jis 1422 m. Kretoje paliko šį rašytinį pėdsaką. Savo funkcija jis primena kolofoną, kur tiesiogiai ir netiesiogiai atskleidžiama informacija apie perrašytoją bei darbo pabaigą. Dėl to Kretos užrašą galima suprasti (nors nebūtinai) kaip savotišką skriptoriaus parašą, kuriuo nusakomas rašančiojo asmuo (*Thaure – Turnau*) bei laikas (Sekminės).

1440 metais Petrus Wickerau Kretoje perrašytas tekstas kelia rimtų perskaitymo keblumų. Tai verčia ieškoti teksto sandaros plėtojimo dėsnų,

---

⁸ Būtent tauro prisiminimą bei minėjimą tekste prūsų kalba galėjo paskatinti ir lokalinė kultūra, konkrečiai sena Kretos tauromachijos tradicija.

perrašymo klaidų ir paleografiniais argumentais grįsti grafines konjektūras. Vienos klaidos atitaisymas leidžia rekonstruoti teksto pradžią, o kartu ir viso teksto kertinę sintaksinę konstrukciją: [S]tonai[s po] maian meilan – ... / Thaure ne stonais po pievffen abdolenai – ... / Stonais po leipen zaidiantē – ... , t. y. „Stok po gegužinių medžių noriai/mielu – ... : / Taure, nestok po pušim – ... / Stok po liepa ... – ...“.

Rekonstruojamas pavidalas leidžia tekstą suprasti kaip priklausantį liaudies magijos tradicijai ir jį susieti su švente, kurios centrinis objektas buvo ritualinis Gegužinių, Sekminių medis.

PETRUS WICKERAU VS PETRUS TURNAU: ABOUT THE AUTHORSHIP OF THE TRACE OF CRETE

Summary

In the publication *Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache* (2013), Stephan Kessler and Stephen Mossman introduced an unknown text, the Trace of Crete, which was probably written in Old Prussian.

The aim of the present article is to give alternative interpretations of the newly found monument and to provide arguments for a different decoding of the Old Prussian text. The issues under consideration in this publication are as follows: 1) Petrus Wickerau, who figures in the colophon of the manuscript, is not the author of this Old Prussian text; 2) decoding difficulties were due to inaccurate transcription, whereas the analysis of mistakes helped to identify the features which pointed towards the interpretation of the Trace of Crete as belonging to the folklore tradition; 3) the real author of the Trace of Crete could have been Petrus Turnau, a Hussite from Prague, who visited Crete in 1422.

LITERATŪRA

Agapkina 1999 – Татьяна Агапкина, Деревце обрядовое, in Никита Толстой (ред.), *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* 2, Москва: Международные отношения, 73–75.

Afanasjev 1865 – Александр Афанасьев, *Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов* 1, Москва: Тип. Грачева и Комп.

Anikin 1998 – Владимир Аникин (ред.), *Русские заговоры и заклинания. Материалы фольклорных экспедиций 1953–1993 гг.*, Москва: Издательство Московского университета.

Album 1834 – *Album seu matricula facultatis juridicae Universitatis Pragensis a anno Christi 1372 usquead annum 1418*, Prague: J. Spury.

Bartoš František 1916, Německého Husity Petra Turnova spis o řádech a zvycích církve východní, *Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná* 1, 1–25.

Blažienė Grāsilda 2005, *Baltische Ortsnamen in Ostpreußen*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Bogatyrev 1970 – Петр Богатырев, *Вопросы теории народного искусства*, Москва: Искусство.

Bogdanov 2001 – Константин Богданов, *Повседневность и мифология: Исследования по семиотике фольклорной действительности*, Санкт-Петербург: Искусство-СПБ.

Elpidinskij 1872 – Симеон Елпидинский, Обход или спуск для скота, *Олонеукие губерньские ведомости* 52, 586–587.

Heimpel Hermann 1969, *Drei Inquisitions-Verfahren aus dem Jahre 1425. Akten der Prozesse gegen die deutschen Hussiten Johannes Drändorfs und Peter Turnau sowie gegen Drändorf Diener Martin Borchard*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Jasiūnaitė Birutė 2011, Velnio pavadinimai pagal gyvenamąją vietą lietuvių tarmėse ir tautosakoje, *Baltistica* 46(1), 87–106.

Kessler Stephan, Stephen Mossman 2013, Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache, *Archivum Lithuanicum* 15, 511–534.

Kremer Marita 1969, *Die Handschriften der Murhardschen Bibliothek der Stadt Kassel und Landesbibliothek 2: Manuscripta iuridica*, Wiesbaden: Harrassowitz.

Lemeškin Ilja 2013a, Bazelio glosos prūsas ir Prahos baltai, *Baltistica* 48(1), 103–117.

Lemeškin Ilja 2013b, Bazelio ketureilis/dvieilis – dovanų prašymo pavyzdys, *Acta Linguistica Lithuanica* 69, 11–29.

Maikov 1869 – Леонид Майков, *Великорусские заклинания*, Санкт-Петербург: Типография Майкова.

Mažiulis Vytautas 1975, Seniausias baltų rašto paminklas, *Baltistica* 11(2), 125–131.

PEŽ – Vytautas Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4, Vilnius, 1988–1997.

Przybytek Rozalija 1993, *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens* (= *Nazvy miejscowe pochodzenia bałtyckiego w południowej części Prus Wschodnich*), Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Stundžienė Bronė 1999, Medžių simbolikos savitumas dainose, in Elvyra Usačiovaitė (red.), *Augalų ir gyvūnų simboliai*, Vilnius: Gervalė, 215–236.

Tolstoj 1995 – Никита Толстой, Бык, in Никита Толстой (ред.), *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* 1, Москва: Международные отношения, 272–274.

Torokov 2005 – Андрей Топорков, *Заговоры в русской рукописной традиции XV–XIX вв.: История, символика, поэтика*, Москва: Индрик.

Топорков 2010 – Андрей Топорков (ред.), *Русские заговоры из рукописных источников XVII – первой половины XIX в.*, Москва: Индрик.

Trubačev 1994 – Олег Трубачев (ред.), *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд 21*, Москва: Наука.

Vaitkevičienė Daiva (red.) 2008, *Lietuvių užkalbėjimai: Gydymo formulės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Zinkevičius Zigmas 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ilja LEMEŠKIN

Ústav východoevropských studií

Univerzita Karlova

Nám. Jana Palacha 2

CZ-11638 Praha 1

Czech Republic

[ilja.lemeskin@ff.cuni.cz]